Turgay GÖKGÖZ¹

LITERATURE AND CULTURAL ENVIRONMENT IN BEYRUT IN
THE 19TH CENTURY

<http://dx.doi.org/10.47832/2717-8293.1-3.23>

Research Article

Received:

27/11/2020

Accepted:

19/12/2020

Published:

01/01/2021

This article has been
scanned by iThenticate
No plagiarism detected

Copyright © Published
by Rimak Journal,
www.rimakjournal.com

Rimar Academy, Fatih,
Istanbul, 34093 Turkey
All rights reserved

Abstract:

Throughout history, Beirut has been the habitat of different religions and nations. The people of various nations are made up of Christians and Muslims. Today, it is seen that languages such as Arabic, French and English are among the most spoken languages in Lebanon, where Beirut is located. Looking at Beirut in the 19th century, it was seen that colonial powers such as Britain and France were a conflict area, and at the same time it was one of the centers of Arab nationalism thought against the Ottoman Empire. During the occupation of Mehmet Ali Pasha, missionary schools were allowed to open, as well as cities such as Zahle, Damascus and Aleppo, Jesuit schools were opened in Beirut. With the opening of American Protestant schools, the influence of the relevant schools in the emergence and development of the idea of Arab nationalism is inevitable. Especially in Beirut, it would be appropriate to state that the aim of using languages such as French and English instead of Arabic education in missionary schools is to instill Western culture and to attract students to Christianity. The students of the Syrian Protestant College, who constituted the original of the American University of Beirut, worked against the Ottoman Empire within the society they established and aimed to establish an independent secular Arab state. Beirut comes to the fore especially in areas such as poetry and theater before the “Nahda” movement that started in Egypt during the reign of Kavalalı Mehmet Ali Pasha with Napoleon's invasion of Egypt. The advances that paved the way for the development of modern literature in Beirut before Egypt will find a place in the field of literature later. In this study, it is aimed to present information on literary and cultural activities that took place in Beirut and emphasize the importance of Beirut in modern Arabic literature in the 19th century.

Key words: Beirut, Lebanon, Modern Arabic Literature.

¹ Dr. , Kilis 7 Aralık University , Turkey, turgaygokgoz@kilis.edu.tr, [https:// Orcid 0000-0002-9742-2722](https://Orcid.0000-0002-9742-2722)

XIX. YÜZYILDA BEYRUT'TA EDEBİ VE KÜLTÜREL ÇEVRE

Turgay GÖKGÖZ

Özet

Tarih boyunca Beyrut, birbirinden farklı dinlerin ve milletlerin yaşam alanı olmuştur. Çeşitli milletlerden oluşan halk Hristiyanlardan ve Müslümanlardan teşekkül eder. Günümüzde bakıldığında ise Beyrut ilinin yer aldığı Lübnan'da Arapça, Fransızca ve İngilizce gibi dillerin en çok konuşulan diller arasında olduğu görülür. XIX. Yüzyılda Beyrut'a bakıldığında İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci güçlerin çatışma alanı olduğu görülürken aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen Arap milliyetçiliği düşüncesinin merkezlerinden birisi de olmuştur. Mehmet Ali Paşa döneminde misyoner okullarının açılmasına izin verilmesiyle birlikte Zahle, Şam ve Halep gibi şehirlerin yanı sıra Beyrut'ta da Cizvit okulları açılmıştır. Amerikan Protestan Okulları'nın da açılmasıyla beraber Arap milliyetçiliği fikrinin doğuşu ve gelişiminde ilgili okulların etkisi kaçınılmazdır. Özellikle de Beyrut'ta misyoner okullarında Arapça eğitimin yerine Fransızca ve İngilizce gibi dillere yer verilmesi Batı kültürünün aşılması ve öğrencileri Hristiyanlığa çekmek gibi amaçların yattığını belirtmek yerinde olacaktır. Nitekim, Beyrut Amerikan Üniversitesi'nin aslını oluşturan Suriye Protestan Koleji öğrencileri, kurdukları cemiyet bünyesinde Osmanlı Devleti aleyhine çalışarak bağımsız laik bir Arap devletinin kurulması gayesindeydi. Beyrut, Napolyon'un Mısır'ı işgali ile Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminde Mısır'da başlayan "Nahda" hareketinin öncesinde özellikle şiir ve tiyatro gibi alanlarda da ön plana çıkar. Mısır'ın öncesinde Beyrut'ta modern edebiyatın gelişmesine zemin hazırlayan ilerlemeler daha sonralarda edebiyat sahasında kendisine yer bulacaktır. Söz konusu bu çalışmada XIX. Yüzyılda Beyrut'ta meydana gelen edebi ve kültürel faaliyetlere ilişkin bilgiler sunmak ve modern Arap edebiyatında Beyrut'un önemi vurgulamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beyrut, Lübnan, Modern Arap Edebiyatı.

Giriş

XIX. yüzyıl Arap ülkeleri için edebi bağlamda bir uyanış ve kalkınma döneminin başlamasına şahitlik etmiştir. Söz konusu bu yeni sürece Araplar tarafından en-Nahda (Uyanış) adı verilmiştir. XIX. Yüzyılda başlayan bu uyanış çok yavaş olsa da sürekli devam edebilmiştir. Nitekim modern Arap edebiyatına doğru atılan adımlar, Napolyon'un Mısır'ı 1798 yılında işgal etmesiyle başlar. Batı ile temasın iyice yoğunlaştığı bu dönem içerisinde kuşkusuz ki klasik kültürün yeri yadsınamaz. Düşünce ve sanat hareketleri, Osmanlı Devleti dâhilindeki bütün Arap ülkelerinde görülmekteydi.

Arap ülkeleri arasında Avrupa ile ilk temas kuran ülkeler Lübnan ve Suriye'dir. Lübnan'ın XVI. yüzyıldan itibaren Paris ve Roma ile sürekli olarak bir teması olmuştur. Batı'nın siyasi ve iktisadi nedenlerden ötürü Ortadoğu'ya duyduğu ilginin özellikle de son dönemde iyice arttığı görülmektedir. Nahda hareketi bağlamında ilk iş olarak klasik dil ve edebiyatın canlandırılmasıyla başlanmış olursa da yapılan çalışmaların eski eserlere benzemelerinden dolayı çok da ileri gidilememiştir. Fakat et-Tahtâvî (ö.1873)'nin Avrupa'ya gidişi, çeviri tekniklerinin gelişmesi, Suriye ve Lübnan'daki Batı eğitimi alan kişilerin gayretleri ve gazete ile yayıncılığın gelişmesi

modern Arap edebiyatına doğru giden yolu hızlandırmıştır. Bütün bu gelişmelerin farkında olup aynı zamanda da klasik geleneğin sınırlarını aşmak isteyen Mehcer edebiyatçıları Batı'dan da etkilenererek ilk iş olarak edebi dernekler kurmaya çalışmışlardır. Bu edebi dernekler sayesinde Arap dünyasında vücut bulan bu uyanış dönemi içerisinde modern bir üslupla orijinal ve önemli eserlerin kaleme alınması daha da hızlanmıştır. Mehcer edebiyatında eski edebiyat geleneğini yadsıyanlar çoğunlukta olsa da klasik Arap edebiyatını samimi bir şekilde savunanlar hiç de azımsanmamalıdır. Nitekim edebi bağlamda yeni anlatım biçimlerinin oluştuğu ve içeriğin farklılaştığı Mehcer edebiyatının başlangıcının Cibrân'ın eserleriyle gerçekleştiği görülmektedir. (Yazıcı, 2002; 105-106)

1. XIX. Yüzyıl Beyrut Tarihi

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi esnasında Beyrut, bölge ile beraber Osmanlı hakimiyetine dâhil oldu (1516). Osmanlılar döneminde şehir İstanbul tarafından tayin edilen Maan hanedanına mensup emirler tarafından idare edildi. XVII. yüzyılın başlarında burayı bağımsız olarak yöneten Dürzi emirlerinden Fahreddin döneminde parlak bir dönem yaşadığı gibi bir ara Dürzi emirlerin başşehirliğini de yaptı. Aynı yüzyılın ikinci yarısında Evliya Çelebi, bölgeyi ziyareti esnasında, Beyrut'un Sayda eyaletinde bir sancak olduğunu ve 600 köy ile sekiz nahiyesinin bulunduğunu kaydetmekte, limanın iki burnunda birer kalenin ve asıl Beyrut Kalesi'nin içinde de 2600 evin yer aldığı, manastırdan camiye dönüştürülen Ulu Cami'nin kırk, elli yerinde ders halkası kurulduğu ve güzel bir cami olan Asaf Paşa Camii'nden başka Mir Münzir ve Amri Camii'nin şehirdeki önde gelen camiler olduğu hususunda bilgiler verir. Evliya Çelebi'nin varlıklarını bildirdiği on yedi medrese, sekiz sıbyan mektebi, dört hamam, yedi çeşme, 300 dükkan, kırk kahvehane ve sekiz ticaret hanı Beyrut'un ilgili yüzyılda sosyal bakımdan gelişmiş, bir şehir olduğunu gösterir.

XVIII. yüzyılda Dürziler tarafından çıkarılan bazı karışıklıklar nedeniyle Osmanlı yönetimi buradaki gücünü artırmaya başladı. Bölgedeki iç karışıklıklar sırasında bir ara Akdeniz'de olan Rus donanması Beyrut'u bombalayıp (1772) karaya asker çıkardıysa da şiddetli direniş karşısında geri çekilmek mecburiyetinde kaldı. Cezzar Ahmed Paşa'nın Sayda valiliği esnasında (1776-1785) bölgede Osmanlı hakimiyeti yeniden tesis edildi. Beyrut, 1831 yılından 1840 yılına dek bölgeyi işgal eden Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın hakimiyetinde kaldı. Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'yı buradan çıkarmak için Osmanlı, İngiliz ve Avusturya müttefik donanmasının bombardımanı neticesinde Beyrut harabeye döndü.

XIX. yüzyılın ortalarında Beyrut'un da içerisinde yer aldığı Lübnan bölgesi, Fransa ve İngiltere arasındaki nüfuz mücadelesinden dolayı uluslararası bir mesele haline geldi. Beyrut'ta yaşayan farklı milliyet ve dinlerden olan gruplar, bölgede üstünlük kurmaya çalışan Batılı sömürgeci devletler tarafından sömürüldüler. Batılı güçlerin zorlamasıyla 1846 yılında yerli halk temsilcilerinin de yer aldığı yeni bir idari rejim tesis edildi. Ancak bu yeni rejim Batılılar'ın destek verdiği karışıklıklar yüzünden bir başarıya sahip olamadı. 1860 yılında bölgede gerçekleşen kanlı iç çatışmalar Batılı devletlerin dahil olmasına neden oldu. İstanbul hükümeti ile beş büyük devlet İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya ve Prusya gibi beş büyük ülke arasında 19 Haziran 1861 tarihinde imzalanan protokolle Beyrut şehrinin idaresi Suriye vilayetinden ayrılıp İstanbul'a bağlandı. Ayrıca yöneticisinde beş büyük devletin de onaylayacağı bir Hristiyan olması, Maruni, Dürzi, Rum ve Müslüman temsilcilerin yer aldığı bir yönetim konseyinin kurulması benimsendi. Böylece de Beyrut şehri Lazkiye, Trablus, Akka ve Nablus sancaklarını içeren bağımsız bir vilayetin merkezi oldu ve bu idari düzenleme 1888 yılına dek devam etti. (Dursun, 1992; 82)

XIX. yüzyılda günümüzdeki Lübnan'ın güneyi Cebel-i Lübnan özerk mutasarrıflığı olarak doğrudan bir şekilde Babıali'ye tâbi idi. Cebel'in ortasında yer alan Beyrut, güneydeki Hayfa ve Akka, kuzeydeki Lazkiye ve Trablussam sancaklarıyla beraber Beyrut Vilayetini teşkil etmekteydi. Doğuda Sam şehri merkez olmak üzere Suriye vilayeti ve kuzey doğuda da Ayntab ve Antakya'yı da içeren Halep vilayeti de sayılacak olunursa klasik Suriye-Filistin ülkesini tamamlanmış olur. 19. yüzyıl sonunda bölgede şehirleşmenin yoğun bir şekilde yaşandığı tipik merkez 150.000 nüfusla Beyrut idi. (Ortaylı, 1984; 101)

2. Misyonerlik Faaliyetleri

Arap ülkeleri arasında sahip olduğu Hristiyan nüfusun yoğunluğu nedeniyle Batı ile en erken temas kuran ülkelerin başında Lübnan gelir. Söz konusu bu temas XVI. yüzyılda Roma Katolik Kilisesi'ne bağlı Doğu Hristiyan Cemaatleri aracılığıyla gerçekleşir. Cizvit ve diğer misyonerler, Roma'nın üstünlüğünü kabul eden Mârûnî ve diğer dini cemaatlerin idaresi hususunda Yakın Doğu'ya gönderilir. 1736 yılında Roma kilisesi ile yapılan bir anlaşma ile Lübnan'daki Mârûnîlerin hiyerarsî, kilise hukuku ve geleneklerini garanti altına alınır. Bunun yanı sıra bölgede yer alan diğer doğu kiliseleri, Papa'nın otoritesini kabul ederler ve aralarında Kıptîlerin de bulunduğu Ortodoks ve Nestûrî gibi dinî gruplar oluştururlar. Bu gruplar XIX. yüzyıla kadar ayrı ayrı kiliselerle eğitim faaliyetlerine başlarlar. Özellikle Lübnan ve Halep'te, bölgedeki varlıklarını artırmak için Mârûnî ve Rum kolejleri adıyla bir dizi kolej kurulur. Bu kolej ve misyonların etkisiyle XVII. yüzyılın sonlarında Lübnan'ın gözden uzak dağ ve vadilerinde Avrupa manastır sistemi örnek alınarak çok sayıda manastır okul oluşturulur. Bu manastırlar, zamanla köy okulları ile yerel yerleşim yerlerinin eğitim ve öğretim merkezi haline gelir. (Kuran, 2020; 8-9)

XIX. yüzyılda Osmanlı devletinde Batı nüfuzunun en çok olduğu şehir olan Beyrut, siyasi örgütlenme açısından da dikkatleri üzerine çekmiştir. Batının siyasi, dini ve iktisadi nedenlerle takip etmeye başladıkları sömürgeci ve yayılmacı politikaların temel aracı ilmi ve dini kurumlardı. Burada Batı kalıplarına göre tesis edilmiş olan Amerikan misyonerlerinin Sanat ve İlim Cemiyeti (1847), Cizvit Papazlarının Doğu Cemiyeti (1850). Suriye İlim Cemiyeti (1857) gibi muhtelif edebiyat, sanat ve siyaset cemiyetleri aktif olmaya başlamış, ve bunları İncil Cemiyeti, Genç Hristiyanlar Cemiyeti, Farmason Cemiyeti'nin Filistin Mahfili ile Lübnan Mahfili gibi diğer kuruluşlar izlemiştir. Batı ile yakın ilişkileri olan bu cemiyetler Arap milliyetçiliği düşüncesinin gelişmesinde tetikleyici unsur olmuşlardır. Bugünkü Beyrut Amerikan Üniversitesi'nin aslını oluşturan Suriye Protestan Koleji öğrencileri, 1875 yılında tesis ettikleri Beyrut Gizli Cemiyeti'nde Osmanlı yönetimine karşı eylemlerde bulunarak bağımsız ve laik bir Arap devleti fikrini ortaya atmışlardır. 1913 yılının başlarında bir grup Beyrutlu aydın tarafından kurulan "İslahat Komitesi", Osmanlı içerisinde en aktif milliyetçi teşkilat olmuş, ve bir ıslahat tasarısı ile adem-i merkezîyet talep etmişlerdir. (Dursun, 1992; 82-83)

Berlin Kongresinden sonra Osmanlı imparatorluğu Balkanlarda bünyesindeki Slav ve Ortodoks tebasının çoğunluğunu kaybetmişti. Bundan sonra İmparatorluk Anadolu ve Arap vilayetlerindeki tebasıyla yaşamına devam edecekti. Nitekim II. Abdülhamid döneminin eğitim politikası bu unsurları kazanmaya yönelikti. Bu sebeple de modern eğitim kurumlarının yayılması için uğraşıldı. Belki de Suriye-Lübnan bölgesindeki eski gayrimüslim toplulukların eğitim sahasındaki faaliyetleri böyle bir politika ile başarısız kılınabilirdi.

Beyrut'a ilk olarak 1023 yılında gelen Frank Papazları bir taraftan din propagandası yaparken, diğer bir taraftan da Fransız dilini ve kültürünü yaymak için uğraşıyorlardı. Bölgede Katoliklerin misyoner faaliyetleri büyük ölçüde Fransisken ve Dominiken tarikatları üzerinden yürütülürdü. Osmanlı Devleti'nde açılan Fransız

okullarının tarihi oldukça eskiydi. Katolik okulları olan bu okulların ilk açılış zamanı XVI. yüzyılın sonlarına kadar uzanır.

Beyrut'ta gerçekleştirilen ilmi çalışma adı altında yürütülen misyonerlik faaliyetleri üç şekilde meydana gelmiştir. Bu durum ilk olarak bölgenin seyahat şeklinde gezilmesi, ikinci olarak ilmi araştırma yapmak, son olarak da arkeolojik veya tarihi eserlerin ortaya çıkarılması olarak ifade edilir. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, başta eğitim, basın-yayın ve sağlık gibi alanlarda kendisini göstermeye başlayan misyonerlik faaliyetleri, önce Fransız ardından Amerikalı, Rus, İtalyan, Alman, Avusturyalı ve İngiliz misyonerlerin tesis ettiği eğitim kurumlarının Osmanlı yönetiminden önce eğitim sahasını parsellediği görülür. Osmanlı devletinde XVIII. yüzyıldan önce yabancı okul statüsünde yalnızca Katolik okulları mevcuttu. XIX. yüzyılda ise yeni okullar açılmaya başlanmıştır. Nitekim bu devletlerin hepsi Müslümanları hedef olarak zaten belirlemişlerdir. Fransızlar-Maruniler ve Katoliklerle, Amerikalılar-Ermeni ve Protestan, İngilizler-Dürzilerle, Ruslar-Ortodokslarla ortak hareket etmekteydi. Beyrut'ta Fransızlardan sonra gelen Amerikalı misyonerler okul sayısı bakımından Fransızlardan üstün durumdaydılar. Bölgedeki basın ve yayıncılık hayatına bakıldığında ise özellikle 1870'li yılların ardından Osmanlı yönetimi, gazete ve kitap yayını aracılığıyla resmi ideolojiyi aşlamak isterken bölgede yabancı yayınevleri ve yabancı dilde gazetelerin varlığı daha önceden mevcuttu ve giderek bağımsız Arap gazetecilik ve yayıncılık da toplumsal hayata dahil oldu. (Ortaylı, 1984; 107-108; Çelik, 2010; 146-148)

Kozmopolit nüfusun içinde sayılan ve kalabalık olan gayrimüslim cemaatlerin kontrolü için Osmanlı yönetimi tarafından ruhani reisler tam yetki verilmişti. Bu bölgede ilk İslam egemenliğinden itibaren bin yılı aşkın bir süre boyunca, Hristiyan ve Musevi nüfus bu tür bir sisteme de alışmıştı. Fakat Fransa'nın XVII. yüzyıl sonundan itibaren Fransiskanlar ve Cizvitler üzerinden Katolikliğin ve İngiltere'nin ise XIX. yüzyılda Protestanlığın yayılması adına gösterdiği faaliyetler bu dengeyi bozdu. Sonunda Rusya'nın da kendine tâbi olan bir Ortodoks cemaat oluşturma girişimleriyle, Suriye-Filistin dini çekişmeler açısından en sorunlu bölge haline geldi. 1824 yılında Amerikalı misyonerler Beyrut'da ilk özel okulu açtılar. Kısa zaman içerisinde ruhsatsız olarak açılan okul ve yetimhaneler ile Amerikalılar Suriye-Filistin, Mezo- potamya ve doğu Anadolu'da en etkin misyoner grubu oldular. Nitekim, kendilerine ait kurum sayısı 400'ü geçmişti. Bu durum bölgede var olan hiçbir misyonun ve Hristiyan cemaatin eğitim etkinliğiyle kıyaslanmayacak nitelikte bir başarıydı. Nitekim Amerikalı Protestan misyonerlerin etkinlikleri imparatorluğun her yerinde var olan diğer Hristiyan cemaatlerin tepkisine sebep oldu. Suriye-Lübnan'da da Marûnî, Latin, Ermeni-katolik, Rum- Ortodoks ve Rum-katoliklerin tepki ve şikayetleri gelmeye başladı. Osmanlı yöneticileri bu huzursuzluğu bitirmek adına girişim başlattığında, Amerikalı misyonerleri Britanya konsoloslarını korumaya başladı. Bunun yanı sıra İngilizler, Dürzilerin arasında Amerikalıların rahat bir şekilde çalışmalarını da sağladılar. (Ortaylı, 1984; 104)

Fransızların kendi içerisinde Cizvit, Lazarist ve Frer (Frère) olmak üzere üç farklı koldan çalıştıkları bilinmektedir. Bunlar arasında Beyrut'ta en etkin olan grubun Cizvitler olduğu görülür. (Çelik, 2010;150). Nitekim Osmanlı Devleti içerisinde Cizvitler'in faaliyetleri 1583'de Fransa'dan gelen beş Cizvit üyesi ile başlamış ve aynı yıl içerisinde İstanbul'da St. Benoit Manastırı ve Kilisesi'ni açarak eğitim aktivitelerine başlamışlardır. Fransa'ya verilen kapitülasyonlar sayesinde Cizvitler, Osmanlı topraklarındaki Katolik mezhebinin varlığını sürdürdüğünden kısa sürede İstanbul dışında, Adalar, İzmir, Mısır, Kudüs, Suriye, Halep ve Filistin topraklarında misyonerlik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (İstek, 2019; 170). Cizvitler, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Halep, Trablus, Şam ve Sayda'da misyonerlik faaliyetlerine başlarlar. 1656 yılında Cebel-i Lübnan yakınında yer alan

‘Ayntûra’ya geldiklerinde Levant’taki ilk Fransız Koleji olan ‘Ayntûra Koleji’ni tesis ederler. Zira ilgili kolejin Lübnanlı Hristiyanlar arasında Katolik inancının yayılmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise bölgedeki manastırlarda yer alan Antûş, denilen küçük okullar dikkati çekerken bu okulların amacı tıpkı diğerleri gibi Katolik inancını yaymaktı. Antûş okullarının yanı sıra 1751 yılında kurulan Medrese ‘Acletûn ve Medrese Vâdî Şahrûr da diğer önemli okullar arasında yer alır. Mârûnîlere ait bir diğer eğitim merkezi ise 1789’da kurulan Medrese ‘Ayn Varaka’dır. İlgili kurum edebî kalkınmaya öncülük etmiş ve Lübnanlı edebiyatçıların büyük bir bölümünü yetiştirmiştir. (Gul, 2015; 58; Kuran, 2020; 9)

Lübnan, mutasarrıflık döneminden önce eğitim bakımından son derece geri kalmış durumdaydı. Mârûnîler ve Katolik Rumlar, eğitimi geliştirmek adına okullar açmış olsalar da bu okullar sadece söz konusu grupların çocuklarına hizmet etmekteydi. İşte bu nedenle de aydın Dürziler ve Hristiyan tabakanın çocukları söz konusu eğitimden yeterli bir şekilde yararlanamamaktaydı. Mârûnîler XIX. Yüzyılın başlarında eğitimin önemini daha da iyi kavradılar. 1809-1823 yılları arasında Mârûnî kilisesi patriği Yuhanna Helou, iki manastırı okul haline getirdi. Daha sonraları Patrik Yûsuf Habiş, 1823-1845 yılları arasında kimi manastırları okul yaparak bu vizyonu daha da genişletti. Bu yüzden Ortadokslar da Trablus yakınlarında bir enstitü kurdu. Fakat ne yazık ki bu girişimlerin hiçbiri eğitimi istenilen noktaya taşıyamadı. 1860 yılında Lübnan’da meydana gelen olaylar yabancıların bu topraklara girişlerine zemin hazırladı. Batılı ülkeler azınlıkların haklarını korumak bahanesiyle Ortadoğu ülkelerine girebilme fırsatı yakaladılar. Aslında Batılılar bu amaçlarına ilişkin olarak daha önceden misyonerlik faaliyetlerine başlamış durumdaydılar.

XIX. Yüzyılın başlarından itibaren Lübnan’a Protestan ve Katolik misyonerler gelmeye başlamışlardır. Amerikalı Protestanlar Lübnan halkının ilme olan düşkünlüğünü fark edince misyonerlik faaliyetlerini bilimi yayma adı altında yürütmüşlerdir. Aslında bölgede Almanların misyonerlik faaliyetlerinin de olduğu unutulmamalıdır. 1820 yılında Beyrut’ta bir misyonerlik merkezi kurulunca misyonerler eğitim alanına daha da önem vermeye başladı. 1860 yılına dek bu amaç için 33 okulun açıldığı görülür. Ayrıca bu okullarda ders verecek öğretmenleri temin etmek içinde bir okul kuruldu. Misyonerlerin söz konusu çalışmalarının başarılı sonuçlara erişebilmesi için okul programları Nâsîf el-Yâzicî ve Butrus el-Bustânî gibi önemli isimlere hazırlatıldı. Misyonerlik faaliyetleri için 1866 yılında Beyrut Protestan Koleji tesis edildi. Hristiyan misyonerler Kitabı Mukaddes’i Arapçaya çevirip dağıttılar. Bu durum Katolik misyonerleri de harekete geçirip Beyrut’ta Amerikan Üniversitesi ile rekabet edecek bir enstitü açmalarını sağladı. (Yazıcı, 2002; 33-35)

XIX. yüzyılın başlarında bölgeye gönderilen Amerikan Protestan misyonerlerinin faaliyetleri ile Katolik Mârûnîler ve Protestanlar arasında mezhepsel bir çekişme meydana gelir. Özellikle 1860 yılında Dürziler ve Mârûnîler arasındaki iç savaş sonrasında yabancılar verilen ticari imtiyazlar neticesinde Beyrut’a gelen yabancı sayısı artmış ve farklı din ve mezheplere ait çok sayıda okulun açılmasına yönelik imkân tanınmıştır. Nitekim Corcî Zeydân (ö.1914), gerçek bağlamda edebî rönesansın 1860 yılında gerçekleşen katliam nedeniyle çok sayıda Lübnanlı’nın Beyrut ve diğer ülkelere göç etmesiyle değil çok daha erken bir zamanda Avrupalı ve Amerikalı misyonerler tarafından tesis edilen okullar aracılığıyla başladığı düşüncesindedir. (Kuran, 2020; 10)

Yabancı misyonerler, yerel kiliseler, merkezi ve yerel yönetim yetkilileri, Beyrut’a kendine özgü bir entelektüel iklimin gelişmesini destekleyecek, oldukça büyük ve hızla büyüyen bir eğitim ve kültür altyapısı sağlamak için yarıştılar. Cebel-i

Lübnan'daki eğitim hizmeti, Beyrut'takinden daha ileri durumdaydı. Alanında öncü olan Mârûnî Kilisesi, özellikle 1584 yılında Vatikan'da Mârûnî Koleji'nin kurulmasından sonra Roma'ya öğrenciler göndermiş ve 1736 yılı gibi erken bir dönemde erkek çocukları için okulların kurulmasını resmi kilise politikası olarak benimsemiştir. Böyle bir okul, Nahda'nın başlıca entelektüellerinin çalıştığı, 1789 yılında kurulan 'Ayn Varaka'nın ünlü Mârûnî İlahiyat okuluuydu. O sıralarda, Yunan Katolikleri, 'Ayn Tirâz'da benzer bir okul kurdular. Fransızlar, misyonerlik ve eğitim rollerini İngilizlerle rekabetlerinde tamamlayıcı bir varlık olarak görüyorlardı. 1733 gibi erken bir yılda, Cizvitler uzun bir süreliğine ayrılmadan hemen önce Kisravan'da ve kuzeyde kurumlarını kurdular. 1839 yılında döndüklerinde ise Beyrut'ta bir okul açtılar. Üç yıl sonra ise aslında Ğazir ve Zahle gibi pek çok yerde kurumsal ağıları vardı. Bu arada, 1834 yılında Roma Katolik Kilisesine bağlı olan Lazaristler, 'Ayntûra'da ilk Fransızca öğreten okullarını açtılar (Traboulsi, t.y.; 60). Cizvitlerin ardından İngiliz ve Amerikalı Protestan misyonerlerin bölgedeki faaliyetlerine bakıldığında 1810 yılında Beyrut'ta çocuklara yönelik bir okul açılmasıyla başladılar. 'Ayn Varaka mezunu olan Es' ad Şidyâk, bu okulda Arapça öğretti ve bu okuldaki ilk Protestan din değiştiren oldu. 1838 yılında 'Abey'de tesis edilen okulu, 1840'da Cebel-i Lübnan'da Dürzi kızlara eğitim vermek adına tesis edilen bir diğer okul izler. İç savaş sonrasında İngilizlerin koruması altındaki Protestan okullarının en önemlileri ise el-Medresetu'l-İnciliziyye ve el-Medresetu'l-Kulliyetu'l-İnciliziyyetu'l-Emrikiyye'dir (Kuran, 2020; 10-11).

1862 yılında Protestanlar 948 öğrencisini olan 41 okul işletiyordu. 1860'lardan sonra eğilim, Beyrut'ta okullar açmak, onların seviyesini yükseltmek ve şehre taşımaktır. Genel olarak kolej eğitimi, 1866 yılında ünlü Beyrut Amerikan Üniversitesi olacak olan Protestan Suriye Amerikan Koleji'nin kurulmasıyla başlamıştı. Cizvitler, üniversitelerini Ğazir'den Beyrut'a transfer ederken aynı şeyi yaptılar. Bu bağlamda da 1874-75'te Saint-Joseph Koleji Saint-Joseph Üniversitesi'ne dönüştü. Rum Ortodokslar, Trablus yakınlarındaki Balamand manastırında (1833) ve Sûku'l-Ğarb'da (1852) bir okul inşa ettiler. Katolikler 1865 yılında Ecole Patriarcale'i kurdular ve 1874 yılında ise Beyrut'un Maruni piskoposu Ecole de la Sagesse'yi tesis etti (Traboulsi, t.y.; 60-61; Herzstein, 2007; 751-752).

İç savaşın ardından Beyrut'ta Suriyeli bir grup, el-Medârisu'l-Vataniyye adı altında çok sayıda okul inşa ederken bu okulların ilki, Butru's el-Bustânî'nin öğretmenlik yaptığı 1863 yılında tesis edilen el-Medresetu'l-Vataniyye'dir. 1874 yılında Haham Zakî Kuhîn'in tesis ettiği el-Medresetu'l-Vataniyyetu'l-İsrâîliyye bu dönemdeki Yahudi okullarının en büyüğü olarak görülür. Bu dönemde, Dürzilerin eğitim faaliyetleri bakımından geri planda kaldığı görülürken günümüzdeki adı Dârû'l-Hikme olan 'Abey'deki okul dışında Dürzilere ait çok fazla okul bulunmaz.

Müslüman okullarına bakılacak olunursa Lübnan'da tesis edilen en eski Müslüman okulları Medresetu'r-Rusdiyye ve Medresetu Dâri'l-Mu'allimîn'dir. Daha sonraki dönemlerde açılan Kulliyetu'l-'Usmâniyyeti'l-İslâmiyye adlı fakülte başlangıçta küçük bir eğitim kurumuyken 1900 yılında iç kısımlarının inşa edilmesiyle Kulliyetu'l-'Usmâniyyeti'l-İslâmiyye adıyla büyük bir fakülte haline gelmiştir. Bu okul önde gelen Müslüman simaların ve seçkin edebiyatçıların duracağı ve bu fakültede eğitim alan neslin Beyrut'taki "Nahda" hareketinin ortaya çıkmasında kuskusuz payı büyüktür (Kuran, 2020; 11). 1878 yılında Beyrut'un bir grup Sünni ileri gelenleri, misyonerliğe tepki olarak ana amacı eğitimin kentin Müslüman gençleri arasında yayılması olan Cem' iyyetu'l-Makâsidi'l-Hayriyyeti'l-İslâmiyye'yi kurdu. İlk Makâsid Okulları kısa süre sonra Beyrut, Trablusgarp ve Sayda'da kuruldu. Rum Ortodoks için Emilie Sursuk, 1880 yılında bir kızlar okulu olan Zehratu'l-İhsân'ı kurdu. Sultan II. Abdülhamid, devlet okullarının yapılmasını büyük ölçüde teşvik etmişti. Osmanlı valileri ve şehir belediyelerinin ortak

çabalarıyla, Beyrut'un devlet okulları 1886 yılında 153 iken 1914 yılında 359'a yükseldiği görülür. (Traboulsi, t.y.; 61)

Misyonerlik faaliyetlerinin artmasına yönelik en önemli adımlardan birisi de 1866 yılında Daniel Bliss tarafından kurulan Suriye Protestan Koleji'dir. 1866 yılından 1902 yılına dek Daniel Bliss'in başkanlığını yürüttüğü kurumun adı 1920 yılında Beyrut Amerikan Üniversitesi olarak değişir. Üniversite, Lübnan'ın kültür ve düşünce hayatında önemli bir rolü olmasının yanı sıra tüm dünyada saygın bir yer edinmiştir (Traboulsi, t.y.; 60-61; Kuran, 2020;12). Günümüzde hala eğitim veren Beyrut Amerikan Üniversitesi, Beyrut şehri için önemlidir. Kurulduğu ilk zamanlarda İngilizce, Fransızca, Türkçe, Latince ve Arapça gibi diller ile matematik ve Arapların eski tarihi gibi dersler okutulmuştur. Normal dersler ile Arapların tarihi okutulması aslında Araplarda milliyetçilik duygularını tetiklemiştir. Nitekim Arap milliyetçilerinin büyük bir kısmı söz konusu okulda eğitim görmüştür. Ayrıca dönem içerisinde misyonerlerin Beyrut'taki faaliyetleri yoğunlaşınca II. Abdülhamid'e sunulmak için raporlar hazırlanırken bu raporlardan birisini de Beyrut İdadisi'nde çalışan Mihran Boyacıyan adlı Ermeni bir öğretmenin hazırlaması da ilginç bir durumdur (Küskü, 2019; 158-159; Çelik, 2010; 147).

Şehirde gayri müslim okulları ve öğrencileri oldukça fazladır. Buna nazaran, Müslüman okulları ve Müslüman öğrenciler azınlık durumundadır. Özellikle üniversite okuyan Müslümanlar yok denecek kadar azdır. Beyrut'u ziyaret eden neredeyse her seyyah bu durumdan şikâyet etmiştir. (Küskü, 2019; 159)

Beyrut'ta gerçekleşen eğitim faaliyetleri hakkında Seyyah Şibli Numani şu ifadeleri dile getirir: "Beyrut'ta bilimsel gelişme her ne kadar kısa süre önce başlamışsa da gelişme o noktaya kadar ulaşmıştır ki; bu bakımdan İslam ülkelerinde İstanbul'un dışında hiçbir şehir Beyrut'a denk olamaz. Bazı özelliklerinde ise İstanbul'dan ilerdedir."

Numani'nin bu görüşünü tezini kendisinden yaklaşık 15 yıl sonra aynı bölgeyi gezmiş olan Seyyah Babanzade İsmail Hakkı şu şekilde destekler: "Amerikalıların, Fransızların burada açtıkları mektepler sayesinde, şehrin hemen yarısı Fransızca ve birazı da İngilizce konuşuyor. Ahalinin fikri yönü ve tahsil derecesi; ecnebi mektepler sayesinde oldukça yüksek bir dereceye ulaşmış. O derece ki ne Rumeli'de ve hatta ne de Anadolu'nun İzmir'inde "genel kültür" denilen şey bu düzeyi bulamamış." (Küskü, 2019; 157).

Her ne kadar misyonerlik faaliyetleri adı altında açılan okullar başlangıçta dini kaygıyla faaliyet gösterecekler de asıl hedefleri bağlı bulundukları ülkelerin siyasi çıkarlarına hizmet etmek olmuştur. Bölgeyi Hristiyanlaştırma yolundaki adımlarını kademeli olarak gerçekleştirmişlerdir. Arapçayı ikinci plana iterek yabancı dilde eğitim veren bu okullar, Batı dillerine ve kültürüne yönelik hayranlığı artırarak bölgede gruplar arası bir ayrışmaya zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler, bir yandan Avrupalı ülkelerin Lübnan'a müdahalesine sebep olurken diğer bir yandan da bölge halkı arasında okur-yazar oranının yükselmesine ve Batı düşüncesinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Bölgeyi Hristiyanlaştırma yolundaki adımlarını kademeli olarak gerçekleştirmişlerdir. (Kuran, 2020; 14)

XIX. Yüzyılın ikinci yarısında özellikle de misyonerlik faaliyetleri ile düşünce alanında meydana gelen gelişmelerle dikkatleri üzerine çeken Beyrut'un oynadığı en önemli rol, Osmanlı yönetimine karşı ortaya çıkan Arap milliyetçilik akımının merkez üslerinden birisi olmasıdır. Nitekim Osmanlı Devleti'ne karşı Arap milliyetçiliği akımı Batılı ülkelerin desteğiyle burada gelişmiştir. Nitekim Mehmet Ali Paşa yönetimi esnasında yabancı misyoner okulların faaliyetlerine izin verilmiş, bu faaliyetler kentin Ortadoğu'nun düşünce merkezlerinden biri haline gelmesini sağlamıştır. Öyle ki kentin Roma ve Bizans döneminde Hukuk okulları üzerinden üstlendiği rol, bu kez misyoner okullarıyla gerçekleştirilmek istenmiştir. Özellikle de

Beyrut'ta misyonerlerin açtığı okullarda Arapça yerine Fransızca ve İngilizce eğitim yapılması, öğrencilerde Batı düşünce yapısının yerleşmesine ve kimilerinin Hristiyan olmasına bile neden olmuştur. (Dursun, 1992; 82; Düvenci Karakoç, 2011; 314)

1910 yılında Beyrut'a bakıldığında herkesin Arapça ile iletişim kurduğunu, Fransızcanın ise ikinci sırada geldiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Ahmet Şerif'in gözlemleri dikkat önemlidir: "Hangi ırk ve mezhebe mensup olursa olsun, herkes Arapça görüşür ve anlar. Arapça'dan sonra Fransızca gelir ki, bu iki dil diğer dilleri sanki yutmuştur. Halkın yüksek tabakasında ise Fransızca asıl dilin yerini tutmuş gibidir. Aynı kimsenin Arapça görüşürken, Fransızcaya başlayarak sanki ondan yardım istediği ve iki dili birbirine karıştırdığı daima işitilir. Hatta arabacılar, kayıkçılar ve bunlara benzer esnaf bile, pazarlık ederken ağızlarında dolaşan Frank aksanıdır. Bunun için bu iki dilden birini bilmeyen bir ziyaretçi için Beyrut" a karşı yabancılıktan kurtulmak, şehir hayatının ruh ve manasına nüfuz etmek mümkün olmaz." (Düvenci Karakoç, 2011; 314)

Günümüzde ise Beyrut'a gidildiğinde Fransızcanın bir yabancı dil olarak görülmesi bir yana dursun halkın hayatını Fransızca olarak idame ettirdiği gerçek bir durumdur. Tabii ki Arapça unutulmuş bir durumda değildir ama insanların ilk olarak Fransızca'yı tercih ettikleri görülür. Bu durum ise yüzyıllar önce bölgede faaliyetlerine başlayan Fransız misyonerlerin çabalarının sonucudur desek pek de yanlış olmayacaktır.

3. Bölgede Yayım Faaliyetleri

Lübnan'da ilmi faaliyetlerin gelişmesi yolunda atılan en önemli adımlardan birisi de bölgede tesis edilen matbaalar olduğunu ifade etmek gereklidir. Beyrut aynı zamanda matbaacılık ve yayıncılık merkezi haline gelmiştir. İmparatorluğun dahilindeki Arap bölgelerinde Arapça kitap basımı, Babıali'nin Arapça basım yasağını kaldırdığı 1727 yılına kadar durmuştu. Bundan önce, Cebel-i Lübnan'da matbaalar daha erken bir dönemde kurulmuş olmasına rağmen, Arapça kitaplar İtalya ve Fransa'da üretilmekteydi. 1610 yılında Roma Katolik Kilisesi'nin Trablus kenti yakınlarındaki Kuzhayya manastırında kurduğu matbaa, bölgedeki ilk matbaa olarak görülür. İlgili bu matbaa Süryani alfabesiyle dini kitaplar basmaya başlamıştır.

1118/1706'da Halep'te İncil, Mezmur ve diğer dini kitapları basmak için Arapça yazı stili Suriye'ye getirildi. Daha sonra Beyrut'taki Rum Ortodoks St. George Manastırı'nda bir basın kuruldu. 1723 yılında, Deacon ' Abdullah Zahir, Mâr Yuhanna eş-Şuvayra Yunan Katolik manastırında bir matbaa tesis etti. Burada ilk Arapça kitap 1734 senesinde basıldı. Ayrıca Protestanların İncil'i Arapça olarak yayma ilgisi de Beyrut'a ilk matbaayı getirdi.

1822 yılında ise Amerikalı misyonerler Malta'da Arap harflerinin kullanıldığı bir matbaa kurarak bu matbaayı 1834 yılında Beyrut'a taşırlar. Amerikalı Protestan misyonerler, Hristiyanlık inancı, coğrafya, matematik, fizik ve diğer doğa bilimleri dallarının yanı sıra Avrupa dilleri sözlükleri gibi çeşitli konularda kitaplar bastıkları bu matbaayı Malta'dan Beyrut'a taşıdıklarında matbaacılık başarılı bir iş haline dönüştü. (Traboulsi, t.y.; 61; Sadgrove, 1998; 159)

Nitekim, XVIII. yüzyılda bölgede matbaacılık faaliyetlerinde Rumların ve Mârûnîlerin öncü bir rolü olduğu görülür. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Beyrut başta olmak üzere Lübnan'ın muhtelif yerlerinde ekseriyetle Hristiyan Arapların kurduğu çok sayıda özel matbaa dikkati çeker. Bunların ilki ise 1816 yılında el-Mutrân Butruş Cerve'nin Londra'dan Deyru's-Surfa'ya getirdiği matbaadır. 1854 yılında Beyrut'ta tesis edilen Cizvit Matbaası ise yayımladığı çok sayıda dilbilgisi ve edebiyat kitabı ile ön plana çıkar. Bu matbaa, Hristiyanlık misyonunun dışına

çıkan ilk matbaadır. 1857 yılında ise Beyrut'ta ünlü edebiyatçı Halil el-Hurî tarafından Suriye Matbaası, 1858 yılında İbrahim Neccâr tarafından ise Sarkiyye Matbaası ve 1861 yılında Yûsuf Şelfûn tarafından kurulan el-'Umûmiyye Matbaası tesis edilir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bağımsız matbaalar hem matbaacılık faaliyetlerine hız kazandırmış hem de edebi canlanmaya öncülük etmiştir. Bu bağlamda 1867 yılında Beyrut'ta ünlü edebiyatçı Butrus el-Bustânî'nin kurduğu el-Me'arîf adlı matbaa zikredilmesi gereklidir. (Kuran, 2020; 15-16).

Arap dünyasında süreli yayınlarının tarihi, XIX. yüzyılın ilk yarısında bölgesel başkentlerdeki yetkililerin hükümet faaliyetlerini bildirmek ve resmi duyuruları yaymak için resmi bültenler yayımlamasıyla başladı. 1850'ler ve 1860'larda Beyrut, İstanbul ve Fransa'da bir dizi özel gazete ve misyoner bültenleri yayımlandı. Ancak bunlar çoğunlukla kısa ömürlü oldu. 1870'lerde Arapça konuşulan dünyada, sadece Beyrut'ta yirmiden fazla süreli yayın yayımlandığında gelişen bir yazılı basın sektöründen söz edilebilirdi. Bu süreli yayınların en dikkate değer örnekleri, her ikisi de Nahda'nın en önemli isimlerinden biri olan Butrus el-Bustânî tarafından 1870 yılında kurulan Edebiyat-Bilim Dergisi ve el-Cinân ile haftalık karşılığı olan el-Cennet'tir. O dönemin diğer önemli süreli yayınları Lisânu'l-Hâl, el-Muktataf, Samarâtu'l-Funûn ve misyoner dergileri olan en-Neşretu'l-'Usbû'yye ve el-Beşîr idi. Bu süreli yayınların çoğu özel mülkiyetliydi ve abonelikler, satışlar ve reklamlarla finanse ediliyordu, ancak zaman zaman kamu görevlileri ve zengin tüccarlardan mali destek alıyorlardı. O dönemde süreli yayınlar kurumsal çabalardan çok bireyseldi ve gazetecilik henüz tam zamanlı, profesyonel bir meslek değildi. Bu süreli yayınları yürütenlerin çoğu memur, girişimci ve yerel politikacı olarak başka alanlarda faaliyet gösteriyordu. Sansür açısından, yerel Osmanlı yetkililerinin basına karşı tutumu başlangıçta destekleyici ve kayıtsızlık arasında değişiyordu ve bu durum da gazetecilere, çağdaş Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında bile önemli bir özgürlük payı veriyordu. Bununla birlikte, 1880'lerde sansür daha kısıtlayıcı hale geldi, bu da Suriyeli-Lübnanlı gazetecilerin diğer ülkelere, özellikle Mısır'a kitlesel göçünün arkasındaki faktörlerden biriydi. (Magout, 2019; 1-3)

1914 yılında sadece Beyrut'ta günlük ve haftalık siyasi gazetelerden akademik ve bilimsel dergilere kadar 168 yayın vardı. Bunların arasında 1893 yılında Hind Nevfel'in el-Fetât'ının öncülüğünü yaptığı bir düzine kadın dergisi vardı. Önde gelen gazetelerden biri Halil Serkis tarafından yayımlanan Lisânu'l-Hâl'dir. Suriye Protestan Koleji'nde iki profesör olan Ya'kûb Sarrâf ve Fâris Nimr, el-Maşrik'in yanı sıra, Cizvit Oryantalist Dergisi ve el-Muktataf Bilimsel Dergisi'ni yayımladı. 1883 yılında Kahire'ye taşınan dergi, kendisini bir bilimsel düşünce forumu olarak kurdu, bilimsel terimlerin tercümesinde önemli bir rol oynadı ve Darwin'in teorileri üzerine yazılar yayımladı. Lübnanlı edebiyatçılar da Arap gazeteciliğinin gelişmesinde kilit rol oynadılar. Ahmed Fâris eş-Şidyâk'ın 1861 yılında İstanbul'da yayımlanan el-Cevâ'ib'i, ilk pan-Arap modern gazetesi olarak kabul edilirken imparatorluğun Arap vilayetlerinin tüm başkentlerinde geniş bir dağılıma ve hatırı sayılır bir etkiye sahipti. Lübnanlı aydınlar da Mısır'da gazeteciliğin gelişmesinde önemli bir rol oynadılar. Corcî Zeydân (1861-1914) el-Hilâl'i kurdu ve Selîm (1849-1912) ve Bişara (1852-1911) kardeşler el-Ahrâm'ı kurdular. Söz konusu her iki yayında Mısır'da en etkili günlük ve aylık yayınlar arasındaydı.

Bölgedeki ilk kültür dernekleri Beyrut'ta gün yüzüne çıktı. Edebiyat ve bilim çevrelerinden oluşan Suriye Bilim ve Sanat Derneği, Protestan misyoner ve âlim Cornelius Van Dyck'den etkilenen İbrahim el-Yâzicî, Butrus el-Bustânî ve Mikail Maşakka tarafından 1847 yılında Beyrut'ta kuruldu. el-Bustânî tarafından derlenen ve yayımlanan toplum tartışmaları bilim, tarih, akılcılık, kadın hakları, batıl inançla mücadele, Beyrut tarihi ve ticaretin önemi de dahil olmak üzere birçok temayı

kapsıyordu. Topluluk dağıtılınca üyeleri 1852 yılında ve yakın çevresi çok daha geniş ve çok mezhepli bir dinleyici kitlesi ile 180'den fazla üyesiyle Suriye Bilimsel Derneği'ni altı yıl sonra kurdu. Ayrıca 1850 yılında kurulan ve sicilleri maalesef kaybolan kısa ömürlü Şarkiyat Cemiyeti vardı. İbrahim el-Yâzicî'nin eşi Verde'nin en tanınmış salonu kurmasıyla birlikte o dönemde edebiyat salonları da açıldı. (Traboulsi, t.y.; 61-62)

Bölgede kurulan matbaalar ile dinî kitaplar haricinde muhtelif sahalarda pek çok kitap ve gazete yayımlanır. Bu matbaalar gazete ve dergi gibi basın faaliyetlerini ivme kazandırarak edebî ve kültürel faaliyetlerin oluşmasında ciddi katkılar sağlamıştır. Özellikle XIX. yüzyılın ortalarından itibaren art arda çıkan dergi ve gazetelerin, Lübnan toplumunun düşünce dünyasının gelişmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Nitekim ilgili bu dergi ve gazeteler, Avrupa edebiyatlarından yapılan çevirilere yer vermiş ve modern bağlamda hikaye ve roman türlerinin Arap edebiyatına dâhil oluşuna katkı sağlamıştır. 1858 yılında Halîl el-Huîrî'nin Beyrut'ta çıkarttığı Hadîkatu'l-Ahbâr ve 1866 yılında Yûsuf eş-Şelfûn'un Beyrut'ta çıkarttığı eş-Şerîketu's-Şehriyye adlı gazeteler pek çok çeviri ve telif eser yayımlamıştır. 1870 yılında Butrûs el-Bustânî'nin yayımladığı el-Cina'n adlı dergi Arap dünyasındaki pek çok ünlü yazarın dikkatini çekmesinin yanı sıra çok sayıda roman ve hikâye çevirisine de yer vermiştir. (Kuran, 2020; 17-18)

Aslında hızlı bir basın yayın faaliyeti kentin kültürel ortamını artmasını sağladı. 1853 yılında Amerikan Basın Misyonu, Malta'dan Beyrut'a taşınmıştı. Reform isteklerini talep eden ve Lisânu'l-Hal adını taşıyan gazete 1878 yılında yayın hayatına başladı. XX. yüzyılın başında ise kentte 25 kadar günlük ve haftalık gazete ve derginin yayımlandığı görülür. Önemli bir husus ise ilgili dönem içerisinde Beyrut'ta bir kadın gazetesinin yayın hayatında var oluşudur. Bölgede kadın hareketinin önde gelen isimlerinden olan edebiyatçı ve yazar Julia Tume, el-Mer'etu'l-Cedîde adlı kadın gazetesini yayımlamıştır. (Düvenci Karakoç, 2011; 314)

4. Edebi Gelişmeler

Modern Lübnan hikâyesinin ortaya çıkmasına aslında Fransız, Rus ve İngiliz edebiyatına ait eserlerin dönem içerisinde kaleme alınan Arapça yazından daha tesirli olduğu görülür. Edebiyatçılar çeviri faaliyetleri üzerinden Arapça okudukları eserlerden ziyade Batı edebiyatına merak duyarak Jules Verne, Chateaubriand, Pierre Zaccone, Eugène Sue, Alexander Dumas, Victor Hugo, Gogol ve Dostoyevski gibi Batı edebiyatının öncülerini tanıma imkanı yakalamışlardır. Bu çeviriler Lübnan'da da hikâye ve roman türlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan tercüme, taklit ve telif olmak üzere üç aşamanın meydana gelmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

Tüm Nahda öncülerinin ortak kaygısı, Arapçayı sahip olduğu geleneksel üsluplarından kurtarmaktı. Bu durum düzyazıda başarılı bir şekilde görülse de şiirde çok daha az başarılı mevcuttu. Şüphesiz ki, İncil'in Arapçaya çevrilmesi bu çabada bir dönüm noktasıydı. Zira çeviri sürecinin kendisi Arapça düzyazının yenilenmesine katkıda bulundu. 15 yıllık bir süre içerisinde üç çeviri yapılmıştır. İncil'in Arapçaya çevrilmesi Şidyâk-Lee çevirisi ilk olarak 1857 yılında çıktı, ancak büyük ölçüde bilinmemekteydi. Eli Smith (1801-1852) Butrus el-Bustânî'nin yardımıyla 1847 yılında projeye başladı ve çeviri Nâsîf el-Yâzicî tarafından düzeltildi. Smith'in ölümünden sonra, Yûsuf el-Asir'in yardım ettiği Cornelius Van Dyck (1818-1895) tarafından çabalar sürdürüldü ve son versiyon 1865 yılında çıktı. 1880 senesinde İbrahim el-Yâzicî, Cizvitler için İncil çevirisini yaptı. Yol açtığı tartışmalardan bağımsız olarak, İncil'in yeni çevirisi, en-Nebî (Peygamber) adlı eserin yazarı Cibrân Halîl Cibrân da dahil olmak üzere nesiller boyu yazarları etkileyecekti. (Kuran, 2020; 24; Traboulsi, t.y.; 64-65)

XIX. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar okuma-yazma oranının artmasıyla dergi ve gazetelerde okuyucuları çekmek için Batı edebiyatından çok sayıda roman ve hikâye çevirisi yayımlanmıştır. 1858 yılında Beyrut'ta çıkarılan Hadîkâtü'l-Ahbâr çevrilere düzenli bir bölüm ayıran ilk gündelik gazete olması nedeniyle önemlidir. Salim Sa'b tarafından çevrilen Alexandre Dumas'ın Monte Cristo Kontu adlı eseri es-Şerîketu's-Şehriyye adlı dergide diziler halinde yayımlanmıştır. 1870 yılında tesis edilen el-Besîr ve en-Nahle adlı gazeteler ise Alexandre Dumas'ın Monte Cristo Kontu adlı eserini silsile halinde yayımlamıştır. Bu dönemde el-Cinân Dergisi'nde yapılan çeviri romanlara bakılacak olunursa Sa'dullah Bustânî tarafından İtalyancadan çevrilen Edward and Slvya; Fîlîb Hûrî tarafından Fransızcadan Arapçaya çevrilen el-Emîru'l-Fâris ve Imree'tuh İzabillâ adlı eserlerin yanı sıra el-Havâce Kustantîn'in Fransızcadan çevirdiği Yuşuf ve Zevcetuhu Meryem yer alır

Lübnan'daki çeviri faaliyetlerinde ilk sırayı Fransız edebiyatına ait eserlerin aldığı görülür. Fransa ile kültürel ilişkilerin eski tarihlere dayanması ve Fransa'nın misyonerlik faaliyetlerinde öncü bir rol oynaması, bölgede Fransız dili ve kültürünün etkisini devamlı olarak hissettirmiştir. Üstelik Osmanlı Devleti'nin Rüşdiye ve İdadilerde Fransızca'yı zorunlu dersler arasına alması, Fransızcanın bu bölgelerde yaygınlaşmasında bir diğer önemli etkidir. Fransız edebiyatından sonra İngiliz, Rus ve İtalyan edebiyatına ait çok sayıda çeviri yapılmıştır.

Bu dönemde yayımlanan çeviri hikâye ve romanlar, sanatsal ve edebî yönden nitelikli değildi. Üstelik çoğu çevirmen, gerçek anlamda çevirinin manasını bilmiyordu. O dönemde, gerek gazete sahiplerinin gerek çevirmenlerin esas gayesi halkın zevkine hitap etmek ve okuyucunun hoşça vakit geçirmesini sağlamaktır. Örneğin ed-Diya' Dergisi'ne çevirileriyle katkıda bulunan Lübnanlı yazar Nesîb el-Mes'alânî, okuyucuyu eğlendirmek amacıyla çeviri yaptığını belirtir. Hatta çoğu okuyucu bu süreli yayınları kendilerine sunulan bu tür kurmacalar nedeniyle satın almaktaydı. Ayrıca bu dönemde, yapılan çevirilerin çoğunlukla aşk ve macera konularını ele aldığı görülmektedir. (Kuran, 2020; 24-27)

Dönem içerisinde görülen unsurlardan birisi olan edebi yenilenme sadece dilde sınırlı kalmadı aynı zamanda Batı edebiyatının doğrudan etkisi altında yeni edebi biçimler de ortaya çıktı. Nitekim Mârûn en-Nakkâş (1817-1855) tiyatro sanatını tanıttı. 1848 yılında Molière'deki L'Avare'nin bir çevirisi olan Arapça ilk modern oyun olan el-Bahîl operetini sahneledi. Tiyatronun yanı sıra Mikâil Maşakka, el-Cevâb 'alâ İktirâhi'l-Ahbâb (1873) adlı eseri ile otobiyografi türünde öncü olarak anılmalıdır, Selim el-Bustânî ise roman biçimini el-Huyâm fi Cinânî's-Şâm ve Zennûbe adlı çalışmalarında gözler önüne serdi.

Lübnan'da Nahda'nın aydınları da feminizmin öncüleriydi. el-Bustânî 1849 yılında kadınların eğitime ilişkin kaleme aldığı eserinde, Arap dünyasında belki de ilk kez kadınların eğitim hakkını savundu. Ancak burada esasen ideal bir oryantal kadını tasavvur ediyordu, eğitilmiş ancak hane halkı ile sınırlıydı. Asıl rolü çocuklarının eğitimiydi. Şidyâk ise kadınlar ve erkekler arasında tam eşitlik çağrısında bulunarak çağdaşlarından çok daha ileri gitti. Kadınların çalışma ve kocalarını seçme haklarını savundu ve onların eşit boşanma haklarını destekledi. (Traboulsi, t.y.; 67)

Hristiyan misyonerler kadınların eğitime de önem vermişlerdir. 1834 yılında Beyrut'ta kızlar okulu açılmıştır. Dönemin edebiyatçıları da kadınların sorunlarına eğildi. Amerikalılarla çeşitli işler yapan Butrus el-Bustânî 1849 yılındaki bir konferansında kadınların sorunlarına geniş bir şekilde yer verdi. Ahmet Fâris Şidyâk el-Cevâ'ib gazetesinde diziler halinde yayımladığı es-Sak ala's-Sak fî Ma Huve'l-Faryâk adlı eseri ile daha özgün bir tarza sahip olarak modern hikâyeye giden yolda önemli bir adım atmıştır. İlgili eserin yanı sıra Keşfu'l-Muhabba 'an

Funûni Ūrubbâ (Tunus 1823h.) (Avrupa Sanatlarının Perde Arkası), el-Vâsita fî Ma'rifeti Ahvâli Malta (Malta 1834- Malta Rehberi) adlı eserlerde başta kadın sorunu olmak üzere pek çok soruna temas etmişlerdir. Ayrıca Selim el-Bustânî babasının izinden giderek el-Cinân gazetesinde kadın sorunlarına ilişkin yazılar kaleme almıştır. (Yazıcı, 2002; 33-35)

Sonuç

Napolyon'un 1798 yılında Mısır'ı işgaliyle başlayan modern Arap edebiyatı, 1805 yılında Mısır Valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile birlikte aslında modernleşme sürecine başlamıştır. Avrupa'ya öğrenciler gönderilmesi, Bulak matbaasının tesis edilmesi ve tercüme hareketlerinin başlamasıyla birlikte çeşitli gelişmeler kaydedilmiş ve modern edebiyata doğru adımlar atılmıştır. Ancak bütün bu gelişmelerin yanı sıra modernleşme bağlamında Lübnan'ın da önemine değinmek gerekir. Nitekim Mısır'dan daha önce şiir türünde ve özellikle de Hristiyan nüfusu barındırması nedeniyle de tiyatro türünde diğer Arap ülkelerine nazaran ileri de olması öne çıkan hususlar arasında yer alır. Batılı ülkelerin Lübnan'da XVII. Yüzyılın ortalarından itibaren okullar açmasıyla, misyonerlik faaliyetleri özellikle de XIX. Yüzyılda bölgede Amerikalıların faaliyetlerini arttırmasıyla zirveye ulaşmış, Batılı ülkeler eğitim kanalıyla hedeflerine ulaşmak istemişlerdir. Nitekim kimi Müslümanlar dinini değiştirmiş ve bölge Hristiyan mezhepleri arasında da bir mücadele alanı haline de gelmiştir. Bütün bu bilgiler ışığında Fransızca'yı anadili gibi bilen bir Lübnan toplumu ortaya çıkarmıştır. Bu durumun esas nedeninin misyonerlik okullarının yüzyıllardır süregelen faaliyetleri olduğu unutulmamalıdır. Ancak Lübnan halkının Fransızca'yı öğrenmesi toplumun entelektüel bir seviyeye ulaşmasını sağlamış ve toplum Batı kaynaklarını ve Batıda meydana gelen gelişmeleri daha yakından takip edebilmiştir. Bu durum da doğal olarak Arap edebiyatını modernleşme adına olumlu etkilemiştir. Bölgeye giden seyyahların kayıtlarında Beyrut, İslam coğrafyasında İstanbul'dan sonra kültürel bakımdan en fazla gelişmiş şehir olduğu belirtilmiştir. XIX. Yüzyılın ortalarından itibaren meydana gelen kimi olayların ve doğal afetlerin binlerce insanın Amerika kıtasına göç etmesine şahitlik eden Lübnan coğrafyası, bugün hala sahip olduğu kozmopolit bir yapı ve başka etkenlerin de yer alması nedeniyle ne yazık ki huzuru bulmuş değildir.

Kaynakça

- Çelik, Kürşat. "Osmanlı Hakimiyetinde Beyrut (1839-1918)", Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2010, s.
- Davut Dursun, "Beyrut", DİA., C.VI, s.
- Düvenci Karakoç, Fulya. "Şam ve Beyrut'ta Siyaset ve Modernleşme (1860-1914)", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2011.
- Gul, Serkan. The French Catholic Missionaries in Lebanon Between 1860 and 1914, The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, 2015.
- Herzstein, Rafael. "The Foundation of the Saint-Joseph University of Beirut: The Teaching of the Maronites by the Second Jesuit Mission in the Levant", Middle Eastern Studies, 2007, V. 43, I. 5, p. 749-759.
- İlber, Ortaylı. "19. Yüzyıl sonunda Suriye ve Beyrut Üzerine Bazı Notlar", Osmanlı Araştırmaları, C. IV, İstanbul, 1984, s.;

- İstek, Gülşen. "Cizvit Tarikatının Liselerde Verdiği Eğitim ve Buna Karşı Oluşan Tepkiler: Avusturya Örneği", Akademik İncelemeler Dergisi, 2019, 14/2, s. 170.
- Kuran, Özlem Zuleyha. Modern Lübnan Hikayesinde Tema (1943-1975), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2020, s.
- Küskü, Fırat. "Müslüman Seyyahların Gözüyle Beyrut Şehri (1890-1914)", Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2019, 143-168.
- Magout, Mohammad. "Secularity in the Syro-Lebanese Press in the 19th Century", Leipzig University – HCAS "Multiple Secularities – Beyond the West, Beyond Modernities, 2019, p. 1-15.
- Sadgrove, P.C., "The Press", Encyclopedia of Arabic Literature, C. I, London, 1998.
- Traboulsi, Fawwaz. "Beirut, Capital of Trade and Culture (1820–1918)", A History of Modern Lebanon, Pluto Press, t.y., s. 52-72.
- Yazıcı, Hüseyin. Göç Edebiyatı: Doğuyu Batıya Taşıyanlar, Kaknüs Yay., İstanbul, 2002.